

Д. Д.

Болячка демократизму

„Очима Заходу“ — називається один роман Конрада. Споглядає він там очима вдумливого британця на той хаос, яким ще за царату вагітніла „нова“ демократична Росія.

Найбільше вразило його психічне підлога того хаосу, що масово продукувало людей без характеру і — просто зрадників. Одного з таких й описує Конрад. Називався Розумов і видав товариша, замішаного в замах на царя. Видав, бо — тамтой йому довірився, як і всі інші, з якими він передтим і потім здибався. „Мав те велике щастя, що збуджував до себе довіря“. „Ми росіяни, каже про себе, ми банда піяків, кожний з нас мусить чимсь упиватися. Щож має робити людина, що є тверезою? Чи має жити в пустині? Коли з шинку випаде такий мочиморда, кинеться вам на шию й зачне цілувати, бо йому власне щось у вас подобалося, — то щож ви на те порадите?“ Що порадите, коли сам першому з берега відкриє свою душу, наміри, вчинки? Зі страху перед цим моральним „мочимордою“ — герой Конрада видає його...

І скількиж то читали ми про подібні постаті пізніше! Інжинери „вредітелі“, що признаються до своїх гріхів і гріхів своїх товаришів (які їх про це не просили), сміновіховці різного роду, які відступають від одної віри і приступають до другої і т.п. Гадаю, ніодна демократична країна не обійдеться без них, в Німеччині, в Росії, скрізь. А натомісць — ніби з музейного полотна — постаті „темного середновічя“ — Іван Гус, Сервет, протопол Авакум, автор „Дон Кіхота“, грізного альжирського Гасана — вязень, якому ні погрози, ні прохання — не відімкнули уст, не змусили видати товаришів недолі, з якими невдачно пробував тікати. Навпаки, відтягував їх, брав чужі гріхи на себе.

Цілком абстрактно: „герой“ Конрада і Сервантес — чому це такі різні типи? Тому, що, вироста в іділічній демократичній ХІХ-м віці, Європа нагло побачила себе відштовхнутою назад в „темні“ часи середновічя. Не витримували — в морозній атмосфері — високого напняття людські серця і рвалися. Не звикли, що визнання „кредо“ до чогось зобов'язує; що мало бути записаним у списках метрикальних, щоб стати справжнім визнавцем віри, що змінене життя ставляє до одиниці суворіші вимоги.

Буває так завше в переходові епохи, коли ломляться не лиш одиниці, а цілі групи. Марат передбачав загибель Жіронди, тих „нерішучих, слабих, малодушних і безхарактерних людей“. Бо не для них була доба, що йшла; бо вже сім літ перед виступом Наполеона, — бачив прихід „патріота-диктатора“, що знищить анархію в країні і в серцях.¹⁾

¹⁾ І. Р. Marat. A maître Jérôme Pétion, maire de Paris.

Теперішня криза режиму у Франції загрожує тим самим. Як в 1793, виродилася французька демократія 1933 р. в режим „клієнтель і клубів“, зауважує Тардіє. І додає: „але в 1793 була ще гільотина. Нам — лишилися клуби — гільотиниж бракує“.²⁾

Подібний режим клієнтель запався в Росії 1917 року, в Італії 1922 і в Німеччині на наших очах.

Розклад людського матеріялу демократії відчувається в цілій Європі. Відчувається як невидана моральна катастрофа, яка підточує всі партійні угруповання, унеможливує їх функціонування, допроваджує до потворних зявищ, які вже тепер „очима Заходу“ можна оглядати не лише на хаотичнім Сході.

Сліпі й глухі сторонники демократії бачать наслідки, але не причини. Для них свята ідея. Тим часом ідеї й установи варті не більше, ніж люди, що дають їм життя.

Одна з перших причин зявища, про яке мова, — це повний брак самокритики демократії. В „темні“ часи Середньовіччя було інакше. З чого зачав основник ордену Єзуїтів? З критики свого стану, духовенства, нездібного тоді протиставитися свіжим силам лютеранства. Тому й виступили ученики Льюїоля „не стільки як борці проти протестантизму, як реформатори католицького духовенства“.³⁾

Чи займаються подібним скамянілі верхівки демократичних партій? Далеко від того! Критикувати свою „еліту“ є там образа маєстату! Нераз такий „провідник“ нагадує страхопуда на баштані, на якого всі горобці сідають. Тим не менше його „авторитет“ підпирається всіми партійними патаками. На „критиканів“ вішають псів, а на рідного страхопуда — шапку Геслера, — в повній недостатці якого небудь почуття гумору і відповідальности,

Перепровадити санацію партійного клеру—утопія. Партії можуть помилятися, але винні не вони, а „обставини“ або „незрілість мас“.

Так спихається відповідальність на „незрілу“ масу, а партії заповняються темними одиницями, „зрілими“ до всього, навіть до „героїчних“ вчинків конрадівського Розума.

У старі часи людина відповідала за свої гріхи „вольня і невольня“. У старі часи за шкідливі для суспільства погляди карали.

Партії демократичні, навпаки, толерантні. Леон Доде серед канонів „дурного XIX-го віку“ вчисляє м. и. такі два: 1) „люди родяться з природи добрими. Їх тільки псує суспільність“ і 2) „всі щирі погляди — добрі і слушні“.⁴⁾ На підставі цих демократичних канонів, партії наповняються різно-

²⁾ Tardieux, Pour en sortir (L'illustration, 4, XI, 33.)

³⁾ Fülöp-Miller. Die Macht u. Geheimniss d. Jesuiten.

⁴⁾ Leon Daudet, Le stupide XIX-e siècle, Grasset, p. 31, 32.

родною збираниною „добрих з природи“ людей, „широ“ визнаючих найрізноманітніші погляди, звязаних лише відданістю не ідеї, а партійним бонцам, — і безвідповідальних їх. Бо як судити когось, хто зблудив „широ“ і як карати людину „доброу з природи“ або просто „милу?!“.. Колиж завжди винна анонімова „суспільність“ і ближче неозначені „обставини“.

Демократія толерантна, не знає намордника, а „свобода слова“ — її закон. У кожного демократа язик так підвищений, що — як лиш побачить другого демократа — автоматично зачинає балакати як торкнутий маятник. З того повстають звуки, з звуків—слова, із слів речення. І то нераз такої ваги, що їх такий недемократичний Сервантес і обценьками не позволивби собі видерти. А демократ сам говорить,—захлистується як соловії—власним красномовством. Тоді його можна взяти голими руками, як токуючого глухаря (а разом з ним—і цілу його демократичну партію). Бо демократія вирозуміла, вона любить „свободу слова“ і за її надужиття не кличе до відповідальности.

Інші—інше роблять. Монтаняри не вірили ні в рай, ні в пекло, але при нагоді радо посилали туди своїх приятелів: Дантон—Демулена, Робеспєр—Дантона, Талян—Робеспєра, коли їм здавалося це потрібним для скріплення їх відповідної групи. Сталін ні хвилини не завагався найбільш заслужених для большевизму людей — Раковського, Троцького видалити на Прінкіпо чи в Туруханський край. Коли Штрасер задалеко посунувся, накладаючи з соціялістами, Гітлер усунув свого найкращого помічника. Мусоліні наказав недавно арештувати одного з своїх найвідданіших слуг — Маляпарта, коли вибрики того — завідданого прихильника — зачали компромітувати фашизм.

В демократії такі „варварські“ способи не мислимі. В демократії богом є не справа, якій в жертву нераз приноситься одиниця, лиш одиниця, якій в жертву нераз приноситься справа. Тому установи „чистки“ там нема. А партійні захисти стягають до себе таких осібняків, що часто, разом з ними, вилітають в повітря. Наприклад? Наприклад, як німецька соціялдемократія, або — російська партія „ес-єрів“.

Булоб багно, чорти знайдуться. Таким багном є ціла атмосфера демократії з її відразу до оздоровлення, до чистки, до самокритики, до всього, що скріплює й увідпорнює групу.

Чому не звертали досі уваги, якою незвичайною поблажливістю оточують в демократіях — перепрошую за слово — свинство?

Коли хтось (з компактної більшости) зробить його, всі крєвні, друзі й знайомі згідним хором приступають до його

вибілювання. При чім процедура є майже в усіх випадках: до нудоти одноманітна:

1) Насамперед перечить ся, що Н.Н. зробив свинство: це наклеп!

2) Коли доведеться, що не наклеп, а правда, тоді доказується, що Н.Н. не знав, що з того вийде (*eggate humanum est!*).

3) Коли доведеться, що й знав і повинен був знати, тоді кажуть, що дійсно знав, але — мусів; бо він не свинство робив, а ворогам шкодити хотів; героєм був, якому не щоби-що, а пам'ятник треба ставляти.

4) Колиж покажеться, що й героєм ніяким не був, що „для лакомства нещасного“ недозволеного напився, то й тоді є виправдання: напився то напився, але — як кажуть у нас — не власною охотою: „з ніг звалили, в рота горілки налили, от я й напився!“ Хто не матиме співчуття до цієї жертви обставин, той не є громадська людина, а паскудний егоїст...

5) Колиж хтось упертий розправиться і з цим „аргументом“ й покаже, що ніхто нічого в горло тій „жертві обставин“ не лив, лиш той сам пив, тоді рідні, друзі й знайомі — висувають останній, універсальний аргумент: — ну ж дужу; бо нужда виправдує всяке послизнення в демократичнім краю погорди для всякої абстракції, де найбільшою трагедією є ні подоптання людської гідності, ні похилення прапору, ні заламання надії, лише — порожній шлунок, трагедія Санча-Панци.

„Людина добра з природи“, отже коли робить свинство, — то винна суспільність, не вона. Щож дивного, що зроджений в атмосфері загальної поблажливости, отой демократичний кодекс „охорони прав людини“ — засвоюється в демократичній суспільності? Що свідомо безкарности „людина“ (або просто всяка „шпана“) не тільки панюється в демократичних гуртках, нищучи їх, але часто якраз з тою ціллю до них входить? Самі засади демократії („людина над справою!“) — з гори забезпечують їй успіх...

Демократичні канони не люблять слова „нація“. Для них нарід — то плебс, *vulgus*. А *vulgus* — як відомо — *vult decipere*, має плебейську ментальність, бажання позбутися власної волі, бути веденим, бажання, — не самому випити (бо це припускає почуття відповідальности), а щоб тебе „зв'язали і в рот горілки наляли“ (своєрідна кокетерія!).

Плебс любить, щоби хтось його завжди водив за носа; любить не в себе, а в когось вірити: в демократичні системи (паціфізму, братолюбства, солідарности пролетаріату), в якогось Пилипа (македонського чи з конопель), в троянського коня, в Данайців, що несуть дари. А вірячи у великих шкідників, як може демократія не вірити у дрібних? Віруючи в тих, що спритно обурюють цілий демос, як може не

вірити в тих, що обдурюють демократичні угруповання? Цієї відповіді не дав Конрад, ні соціалістичний *Vorwärts* на вигнанні,—але вона аж сама напрошується обсерваторові гангрене народоправства.

Конструкція демократичного життя того роду, що для заняття в ним становища вистане апльомб, „тупет“. В демократії завжди значить не той, хто чимсь є, лиш той, хто когось удає: все одно, Шекспіра, Катона чи Кезмента.

Вистане наклеїти етикетку, на змісті демократія не пізнається. Причём зміна етикетки — нічого не шкодить. Аби її зробити „широ“ і з грацією. Віра земляків у такого фокусника не захитається.

Ось перед нами рідний демократичний Каутський. Як слон у крамниці з порцеляною — буржуазію товче. Коли — нагла зміна конюнктури, і Каутський вже не Каутський, а чистокровний буржуа. „*Jak waż inne przybrał ciało*“, а що з соціалістами був, так — „з усім розмислом, пляном і систематично“. Валєнрод!

І знову йому до ніг зелені віти простелюють. І не задумуються: а може то він не тоді Валєнродом був, а щойно тепер ним став?

Демократія відчуває сердечну потребу вірити. Щож дивного, що серед неї, як гриби в лісі, ростуть дурисвіти, блягери, Шельменки і Розумови? Колективний тип гоголівського одуреного хитруна мусить викликати свою неминучу тінь—Хлєстакова, що приводить цілий оцей демократичний колектив до деморалізації, розкладу, а нераз і до катастрофи. Засада демократії — „хлополапство“, підлещування темним масам. Що дивного, що жертвою цієї засади падають і самі менери демократичних гуртів?

Ні в однім режимі не розвинулася так система дворацтва, як у демократії. В демократії догори пнеться не хто відданий справі, а хто відданий партійному бонці. Демократичні бонци не терплять коло себе співробітників з незалежним характером і думкою, лише тих, що „шанують авторитет“, і яких легко приборкати ласками. „Найтяжчі перемоги й на й потрібніші, це ті, які володар здобуває не над своїми ворогами, а над своїми сторонниками, над преторянами“.⁵⁾ Найважніше перемоги не інші партії, а передусім свою власну. Гоголівська довірливість не дає партійним чи позапартійним (але з демократичними навичками) володарям доконати цього чуда. Катиліна гидився допомогою рабів і відкинув її. Навпаки обеднання якнайбільшого числа є патальогічна засада модерної демократії. Туга за масою, за більшістю (як ою, все одно!), щоб всі були разом (як і — менше з тим!), кількість проти якості, юрба, не характер, зібрані, не вибрані — як підстава власної сили, — такі „за-

⁵⁾ Os. Spengler

сади“ демократії. Чогож тут дивуватися, що з тих двох засад — „дворацтва“ й масовости („х т о будь, аби більше!“) виростає гангрена перекінчицтва, яка нищить демократію і мусить її нищити?

З легковірности загалу і з дурисвітства одиниць повстав в демократичній суспільності хаос, каламутна вода, в якій так догідно було лапати рибу ріжним спритярам, — зі середини або споза неї — що — у відповідній конюнктурі — виростили на типів загально-небезпечних. Витворювалася атмосфера якогось маскового балю, де ніхто в нікім і в нічім не міг визнатися, де не відріжнити було мужчину від альфонса, а даму від півдами, де здемаскування наступало (коли взагалі наступало) лиш пять хвилин перед двацятою.

Хто винен? Винні всі, ціла атмосфера демократичного життя, та атмосфера, проти якої не вперше виступає наш журнал і яку критикувати — є злочин в „поряднім товаристві“.

В романі „Смок Белю“ оповідає Джек Лондон про шукачів золота в Америці — „це жорстокі люди, вони утворюють і переводять в життя власний закон“. Коли когось злапають на крадіжці — прогонюють з табору, не даючи на дорогу — в 60 стопневий мороз — ні їжі, ні сірничка. Інших лікують — батогами. Демократи певно заляментувалиби, що це значить „примінювати засади обовязуючі в звіринному світі“; що це значить бути „теоретиком зоології в ідеології“ і т. п. Ні, це просто значить дбати про добро не каналій, не паршивих овець, а — цілого стада. З тої самої причини та сама Америка не приймає до себе ні хворих, ні жовтих, а злочинців садовить не на курульне, лише на електричне крісло. Недемократична демократія! Але лише її догмами утримується всяка громада від розвалу.

Суспільности тримаються загално прийнятими правдами, догмами. Великими і малими, які ригорозно приписують кожний ваш крок під загрозою нераз моментальної санкції. Спробуйте наступити американцеві на ногу і не сказати *I am sorry*, і він стовче вас на квасне яблуко. Цей тягар громадської думки носить на собі кожний британець — чи Гордон відтятий від світу в далекім обложенім Хартумі, чи Стенлі — в джунглях Африки, чи звичайний Томмі в джунглях Лондону. Він знає, що йому не вільно, не наражаючи своєї слави чи карієри — відхилитися хоч на крок від загально обовязуючого „вірую“ суспільности. Він знає, що за все що зробить — відповідає сам, що від суспільности — коли схибить — (хоч і „щиро“) не діждеться потіхи, ні поблажливости, ні розгрішення за хвилину слабости чи зневіри, бо сама людина мусить дбати про своє спасіння, сама власними зусиллями його вибороти з найсуворішим стоїцизмом. Засади англійського спорту — і життя,

на яке там дивляться як на спорт — це грати чесно і шанувати правила гри, грати в інтересі групи а не своїм, боротися з неслабнучою снагою (а не шахрайством) до кінця. Інакше наступає дискваліфікація... Цими засадами тримається англійська суспільність, суспільність нації моноліта, суспільність аристократичної демократії. А в інших — фаворизують все, що твердість колективу розкладає, проскрибують все, що цю твердість скріплює. Всяке посовгнення знайде оправдання. Всякий фальшивий крок — поблажливе трактування, не один злочин — розгрішення. В життєвм спорті грають не так для групи як для себе, — коли себе не поратується в одній групі, легко переходиться до другої. Що то є „фейр плей“ — цього ніхто не знає. Вимогами гуманности виправдують всяке лайдацтво. Самокритика — річ нечувана, бо захитує непомильністю бонців. Чистка — це незнана установа. Особистої відповідальности не несе ніхто за свої вчинки, (бо демократія — анонімова), безкарність — щось самозрозуміле. Служення ріжнородним групам — по черзі чи водночас — на деннім порядку. Потреба вірити в дурисвітів — традиційна. Страх провідників перед за себе вищими — загальний, як і принцип масовости. Селекція розуміється по своєму — відсувають характери, лишают наймитів кліки.

Болячка демократизму розідає ц і л е демократичне громадське життя. Демократичні партії — старий грат. Але й інші форми (про які писалося в II. кн. нашого журналу) нічого не допоможуть, коли невідповідні сили кермуватимуть ними. Укладати статuti і програми — без радикальної зміни психіки — марна праця. Геніяльний ум старого режіму, який багато бачив і багато знав, Жозеф де Местр писав з нагоди отих писаних правил: „конституційний закон не є і не може бути нічим іншим, як розвитком або підтвердженням права, що існувало вже перед тим хоч і не списане. Те, що є підставою конституції, ніколи не буває написане і ніколи не може бути написане“⁶⁾ Отже змінити серця. Але зробити це можна не демократичними методами! Лише тим, які описує Джек Лондон. В історії Фридриха Великого пише Карлейль: „я зауважив, що нація передусім потребує муштри; не доконала нічого великого в цім світі, ніяка нація, якою не правила спершу так звані „тирани“ і не тримали сильно на поводах, поки вона не навчилася цілковито слухатися і коритися законові, і в серці його шанувати, а його браком гидитися. Навіть Англія, хоч ляментує і кричить проти свого Вільгельма Завойовника і проти черги суворих Норманів і Плянтадженетів, але — добре роздумавши — чим булаби вона без них? Племям обжорів, племям нужденних Ютів і Англів, нездібних до великих плянів, без героїчних вчинків, без мовчазної витре-

⁶⁾ Joseph de Maistre, Versuch über Ursprung u. Wachstum d. politischen Constitutionen, Naumburg 1822.

валости, які ведуть на шпилі нашого світу". Теперішнє життя менш щасливих демократій це джунглі, які вимагають суворих, не демократичних законів. Муштра чи „тиранія“, про яку говорить Карлейль здаласяби дуже розхлябаному демократичному сіспільству без догм і без загальношанованих правил. Абстрактними програмами дійсности не перемінити, лиш людьми. І ті люди, ті Вільгельми Завойовники, повинні народитися, подібно як в Італії — щоб перемінити ледачу расу безжурних ляццаронів — в міцний колектив. Без них гниття треватиме далі. Діспропорція між новою епохою і старими навичками життя й думання мусить устати. ХІХ вік, вік демократії — скінчився.

Др. Володимир Галак

Київська катастрофа

Трицятого серпня 1919 р. злучені наші війська прорвали російське боєвище над Ірпенем, на лінії Бровки—Білгородка—Ігнатівка та своїми стежами заняли столицю—Київ.

В книзі „Наступ Українських Армій на Київ“, ген. Капустянський називає цю хвилину апогеєм нашого війська! Бо дійсно був це найбільший воєнний успіх армії. Мрії голодних, босих, обдертих, перетомлених довгими походами старшин і стрільців ставали дійсністю, а їх молодеча жертва життя і крові приносила видимі успіхи.

Та коли день 30. VIII. буде днем слави, то вже слідуєчий день 31. серпня історик назве днем київської катастрофи; бо від тоді починається повільне завмирання армії на всіх боєвищах: на півночі під Коростенем та Житоміром; на сході під Києвом; на півдні під Чечельником та Вапняркою. Державна адміністрація завалюється цілковито, уряд невсилі розв'язати біжучих питань новозорганізованої держави і своїм безділлям доводить армію до повної загибелі: у полі та у тифозних лічницях.

Наче в калейдоскопі пересуваються перед нашими очима події не цілих сімох місяців: у вересні відступ зпід Києва, бої під Андрушівкою—Бердичевом; осіння плюта, тиф. У жовтні похід на Липовець—Брацлав, бої з Денікином, відворот на Винницю; у листопаді місяці перемиря, тиф десяткує армію, зимовий похід на Бердичів; у грудні відступ на Жмеринку! У січні 1920 р. неопалені залізничні вагони повні стрілецьких трупів, похід на Балту. У березні замирення з більшовиками, а вже в квітні знову на іншим боєвищі під Летичевом, повстання проти більшовиків, бій на два фронти та—розрушення галицьких частин в с. Дяківцях в квітні 1920 р.

З неумолимою послідовністю гряде подія за подією та мститься за суспільні гріхи батьків наших.

Осуд одиниць в тодішньому військовому і державному